

Pospíšil, Ivo

Nové pohyby dostojevskologie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2002, vol. 51, iss. X5, pp. 112-114

ISBN 80-210-2811-4

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102991>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

denční historiografie v minulosti (ba často i dnes) chtěla za každou cenu dokázat *barbarství jižních Slovanů od Zadru po Soluň*.

Balkán balancoval mezi cařihradským ekumenickým a římským katolickým centrem, mezi latinsko-byzantským antagonismem. To si ovšem Západní Evropa (Balkán je součástí Evropy) v minulosti neuvědomovala (ba dokonce ani dnes neuvědomuje). Ovšem *mluvit u nás o Východu a Západu v cařihradsko-římském smyslu je absurdní: Srbové jsou při pohledu z Cařihradu západníci a Charváti z římské perspektivy Východ* – poznamenává M. Krleža.

Na území Balkánu vznikaly např. ve 12. a 13. století originální umělecké hodnoty: nástěnné fresky – ikony (těm Krleža věnoval samostatné pojednání), mnoho stovek ikon, originálních soch a náhrobních kamenů (sarkofágů). Plastické a perspektivní zobrazení postav se ovšem na ikonách objevilo celé století před Giottem. Homo balkanicus (balkánský člověk) se inspiroval západními i východními hodnotami a modely způsobu života a myšlení, nepodřizoval se jim však nikdy zcela.

Samostatnou úvahou věnoval M. Krleža několika desítkám tisíc bogomilských náhrobních kamenů na jihoslovanském území. V dalších esejích pak pojednal mj. o ilyrském hnutí, o repertoárové skladbě charvátských divadelních scén i o řadě světových kulturních osobností (Erasmus Rotterdamský, Karl Kraus, Georg Grosz, Stefan Georg, Francisco Goya, Henri Matisse, Heinrich Kleist a Jakob Wassermann).

Vydání Krležových spisů (třebaže neúplné) můžeme považovat za významný ediční počín a za vsutku jedinečnou kulturní událost, která by měla i nadále podněcovat k intenzivnějšímu zájmu o Krležovo dramatické, prozaické, básnické, deníkové a esejistické dílo.

Ivan Dorovský

NOVÉ POHYBY DOSTOJEVSKOLOGIE

Достоевский и мировая культура. Альманах 15. Общество Достоевского, Литературно-мемориальный музей Ф. М. Достоевского в Санкт-Петербурге. „Серебряный век“, Санкт-Петербург 2000, 285 s.

Patnáctý svazek série *Dostojevskij a světová kultura* obsahuje rubriky Umělec a myslitel, Paralely, Výzkumy, nejdeme tu však i referáty, archívní materiály, diskuse a spory, textologická bádání, nové publikace, kroniku a recenze, stejně jako základní informace o autorech.

V prvním oddílu vyniká již první studie filozofa a kulturologa **Grigorije Pomerance** *Два порочных круга* (9–21). Začíná polemikou s tezemi R. Guardiniho z jeho knihy *Человек и вера* (Brusel 1994), v níž je Dostojevskij viděn ve vztahu k náboženství jednostranně; chybí tu podle Pomerance ona potměšilá, odvrácená strana. Kruh, o němž se mluví, spočívá na jedné straně ve výjimečnosti pravosláví, na straně druhé v nevyhnutelnosti ateizace společnosti (Běsi). Ukazuje, jak Dostojevskij traktuje problémy sahající až k buddhismu: nejsou tu ani tak o evangelium, jako o postavu Krista a setkání s ním: „Из Христа выходит та мысль, что главное приобретение и цель человечества есть результат добытой нравственности. Вообразите, что все Христы, – не возможны были бы теперешние шатания, недоумения, пауперизм? Кто не понимает этого, тот ничего не понимает в Христе и не христианин.“ (s. 17) Smyslem je vědomí celistvosti světa (Běsi, Sen směšného člověka, Idiot).

Jevgenij Trofimov je znám jako autor knihy *Метафизическая поэтика Пушкина* (1999). V tomto svazku analyzuje román *Село Степанчиково и его обитатели* jako podobenství o lži-pro-rokovi Fomovi Opiskinovi (22–41), tedy jako svého druhu pozoruhodnou syntézu lidových kofenů, křesťanství a osvícenství, nikoli jen jako polemiku s Gogolem, jak se v slavné studii domníval Jurij Tuňanov: „Для Достоевского принципиально важно, что Настя единит собой народную душу, христианскую веру и истинное просвещение [...] Она носительница настоящей интеллектуальности, отличной от мнимой образованности Фомы и даже рассказчика, а так-

же от понятного невежества полковника. Она сама единство всех сфер, с ней и все человечество становится собой. Это женское начало космоустроительно, и оно весьма мужественно. Андрогинная София венчает историю.“ (s. 41)

Petrohradská aspirantka **Alexandra Toičkinová** analyzuje ve studii „*Записки из подполья*“: *слово героя* (42–64) *Зáписки* z podzemí jako koncentrát hrdinových či antihrdinových výpovědí, opírajíc se o M. Bachtina a jeho koncepci dialogičnosti slova (konfese je adresována posluchači, čtenáři). Konfesi slovo (исповедальное слово) je podle autorky ontologické: obrací se k Bohu a patří k světu sakrálních významů, nemusí se ospravedlňovat. Výpověď hlavní postavy se nemůže blížit kajicnému žalmu, spočívá spíše v překonávání nemoci mučivé, destruktivní reflexe a v hledání skutečných základů života: v tomto smyslu je výpověď spíše snahou po překonání „podzemí“.

O Dostojevského povídky Krokodýl jako syžetové metafoře píše **Natalja Živolupovová** ve studii *Сюжетная метафора в рассказе Достоевского „Крокодил“* (65–76); povídka byla kdysi dobovou kritikou posuzována jako neetické gesto a polemika s N. G. Černyševským, který se jí již ze Sibíře nemohl bránit. Autorka vychází z představy příběhové (syžetové) metafoery, kterou vykládá jako trojčetnou syžetovou situaci: pohlcování, zázračně zachránění a kázání. Pohlcování (polykání) je jednak aktuální vrstvou metafoery (Satira na Darwinovu teorii přirozeného výběru a boje o život), jednak mytologickou vrstvou (mýtus o Chronovi, který požírá vlastní děti – idea času), chtonický symbol podvědomí a starozákonní a novozákonní (evangelijní) vrstva (Leviathan u Hobbse symbol státu, příběh Jonáše a ryby). Povídku tak autorka nechápe jako marginálii – jak bývá nezfídka traktována – ale jako vykročení k poetice pěti velkých románů, počínaje *Zločinem a trestem*. Studie však podle mého názoru opomíjí důležitý aspekt, který povídku řadí spíše ke střednímu, extenzivnímu pásu děl F. M. D., časově spadajících do 50. a 60. let: patří sem jednak deskriptivní tvorba typu Vesnice Stěpančikovo nebo *Zápisů z Mrtvého domu*, jednak krátká podobnoství, satiricky vyostřená a vracející se ke klasicistické a osvícenské inspiraci – Dostojevskij tu líčí příběhy a uzavřená prostředí, ale také básnický nosné tropy, na nichž by mohla spočívat konstrukce velkého románu. Snad je to i strukturně důležitější než vrstvení metafoery krokodýla a pohlcování.

Valentina Vetlovskaja ve stati „*Арифметическая*“ *теория Раскольникова* (76–91) upozorňuje na „chybu“ v Raskolnikovově „aritmice“, tj. v kalkulaci, že lidé jsou „obyčejní“ a „neobyčejní“; ve slabé chvíli sebereflexe se sám pokládá za „veš“ ještě nicotnější, než byla zabitá lichvářka, která – neboť bez výčitek svědomí okrádá své bližní – je blíže ideálu silného typu Napoleona než sám ideologický vrah Raskolnikov.

Pavel Fokin v práci „*Демон поверженный*“: *Ставрогин и Смердяков* (92–98) ukazuje na dvě fáze kompromitace d'abelského pokušitele, který ztrácí sebemenší atraktivní vlastnosti (Stavrogin – Smerďakov). **Jekaterina Kovinová** analyzuje některé chronotopové celky románu *Bratři Karamazovi* (99–111), které mají strukturální a axiologický význam. Známa polská rusistka **H. Chalacińska-Wiertelak** studuje ve své stati motivy evangelia sv. Jana v románu *Bratři Karamazovi* (112–119); v postupu hledat a nacházet v románovém světě fetišzce symbolů vidí snahu člověka překonat pocit odcizení a bezvýchodnosti a dojít k představě životního smyslu.

Zatímco první část sborníku trpí někdy přemírou teoretizování a spekulace, druhý oddíl *Параллели* přináší materiálové a komparatistické studie. **Rita Klejman** ve stati *Радищев – Достоевский – Венедикт Ерофеев: Путешествие в вечность по маршруту „Петербург – Москва – Петушки“* (123–135) prezentuje ze sekundární literatury již dobře známé srovnání: jsou tu citáty, reminiscence a aluze, které dávno před postmodernismem a intertextovostí poukázaly na poetologické fetišzce, bez nichž by literatura nebyla literaturou.

Třetí oddíl *Разыскания* obsahuje studii italského rusisty **Stefana Aloe** o recepci F. M. Dostojevského v Itálii, oddíl *Доклады* je naplněn problémovými studiemi, které byly jako referáty předneseny na dostojevskologických konferencích. Proti poněkud schematickému a jednostrannému příspěvku **Ljudmily Saraskinové** stojí seriózní práce českého dostojevskologa **Františka Kautmana** (165–173) obsahující také prognostické partie o 21. století (*Достоевский в XXI веке*): „Мы пока не в состоянии полностью представить себе XXI век. Есть такие, которые думают, что он будет прекрасным. Но больше тех, кто уверен, что он будет ужасным. Многое от XIX века, что обнадеживало, вдохновляло, радовало, вооружало, уйдет безвозвратно в прошлое. XX век был веком испытаний, опытов, экспериментов, которые преимущественно не

удались. Некоторые среди нас все-таки надеются: может быть, идеи были правильные, но люди, которые их проводили в жизнь, были не те? Придут новые поколения, исправят ошибки отцов и дедов, лучше будут устраивать дела. Увы! – исторический опыт этого не подтверждает. Идеи одно, жизнь другое. Жизнь не только исправляет, но и искажает идеи! Как удивительно ясно Достоевский понимал это уже в XIX веке!“ (s. 171)

Boris Tichomirov se vrací k módnímu tématu gnosticizmu v díle Dostojevského (174–181). Nevidí sice v gnózi jediný klíč k Dostojevskému, ale současně v ní spatřuje významný faktor vedoucí k hlubšímu poznání náboženských motivů u Dostojevského, zejména kristovských.

Z dalších materiálů a archivních výzkumů zaujmou dopisy N. Spešněva, dále polemika **Vladislava Svitělského** (Voroněž) o románu *Idiot*, textologické poznámky již zmíněného **B. Tichomirova** k vydání Dostojevského z let 1995–2000 a zejména korespondence druhé ženy spisovatelova syna Fjodora Fjodoroviče Dostojevského a Semjona Starkova (jeho žena byla Němka), který se roku 1944 ocitl v Protektorátu Čechy a Morava v Kolíně, kde pracoval jako technický úředník, později se dostal do bavorského Řezna, na konci 40. let se stává pravoslavným biskupem v keňském hlavním městě Nairobi. Všechny tyto dopisy jsou určeny ruskému kritikovi Alfredu Bemovi (1886–1945?). Autory materiálů jsou česká rusistka Miluša Bubeníková (která s Lenkou Vachalovskou vydala u nás také výbor z meziválečných Bemových studií) a B. Tichomirov.

Svazek obsahuje informace o nálezech dalších materiálů spojených s Dostojevským a jeho rodinou, údaje o vědeckých konferencích apod. Ukazuje se, že dostojevskologie prožívá v dnešním apokalyptickém věku nový rozkvět. Bádání se vyvíjí v podstatě dvojím směrem: teoreticko-interpretacním a materiálovém a vztahovém, včetně komparatistického. Oba směry však poněkud trpí nedostatkem radikálnějšího kvalitativního průlomu: kromě tradičních opěrných poloh, jimiž jsou filozofie a náboženství a jejich různé podoby, intertextualita a aluzivnost textů Dostojevského a nekonvenční materiálové studie srovnávací, které často vrhají nové světlo i na interpretaci, nenajdeme tu nic tak radikálně objeveného, jako byly kdysi práce M. Bachtina, syntéza J. Catteaua nebo dílčí sondy anglosaských, zejména amerických rusistů (Fanger, Terras, Morson aj.). Nebezpečí určitého zplanění dostojevskologických výzkumů ve směru jakýchsi prorockých vizí, jak jsme toho byli svědky již za modernismu (Merežkovskij a další), nebo násilného hledání nových souvislostí tu nepochybně hrozí, zvláště když si uvědomíme, že dnes je mnohem snazší přechíst všechno, co se z Dostojevského uchovalo a vydalo, než sekundární literaturu o tomto symbolu moderní ruské a světové literatury. Již sama dostojevskologie se stává svého druhu krásnou apokalyptickou vizí.

Ivo Pospíšil

POHLEDY NA VZNIK A VÝVOJ DEKONSTRUKTIVISMU

Dekonstrukcja w badaniach literackich (redakce a úvodní stať Ryszard Nycz), *Tematy teoretycznoliterackie*, *Archiwum przekładów „Pamiętnika Literackiego“* pod redakcją Michała Głowińskiego, nakladatelství słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2000, 414 s.

Polský časopis *Pamiętnik Literacki*, čtvrtletník věnovaný otázkám literární historie, začal vycházet v roce 1902, původně v tehdy polském Lvově (do roku 1939), po druhé světové válce ve Varšavě a od roku 1950 ve Vratislavi, kdy se vydavatelem stal Literární ústav Polské akademie věd. Jednou z jeho pravidelných částí (1960–1994) byla rubrika *Překlady*, věnovaná přetlumočeným staťm zahraničních literárních vědců, které se zabývaly novými směry a metodami literárněvědného bádání. Iniciátorem rubriky byl světově známý literární historik a teoretik Henryk Markiewicz. Redakce se rozhodla, že z archivu rubriky bude připravovat edici *Literárně-teoretická témata* (řídí ji Michał Głowiński), která by v tematicky zaměřených publikacích přibližovala vývoj jednotlivých jevů a problémů. První kniha je věnována dekonstrukci v literárněvědném výzkumu, druhá má shrnout pohledy na téma *Psychoanalýza a literatura*.